Отъ Неврокопско.

Записалъ *В. Пасковъ*, студентъ отъ В. Училище.[1])

1. Почитаньето на огъня.

Огънятъ въ кжщи не трѣбва да угасва. Това вѣрванье прѣди години е било твърдѣ разпространено въ *Неврокопско*. Днесъ, доколкото знаж, то

сжществува още въ нѣкои овчарски сѣмейства въ селата *Осеново*, *Осиково* и *Лященъ*. Въ тие сѣмейства кибритнитѣ клечици до днешенъ день не сж успѣли да проникнжтъ. Най-старата отъ женитѣ, която се занимава изключително съ кжщна работа, е натоварена съ длъжностьта да бди, да не огасва огънятъ. Всѣка вечерь тя заравя вжгленитѣ съ дебелъ пластъ пепель, за да се не стопжтъ до сутриньта. Когато се събуди, първата й грижа е да разпали огъня. Ако нѣкога случайно огънятъ угасне, жената ще вземе отъ съсѣдитѣ разгорени вжгле, каквито тя нѣкога имъ е дала взаемъ. — На въпроса, защо трѣбва да има огънь винаги на огнището, ми отговарята: *„защото е много лошо да нѣма — така казватъ старитѣ."* Въ стаята, гдѣто става нѣкакво пиршество, по случай на годежъ, свадба или поменъ, непрѣмѣнно — даже и прѣзъ несноснитѣ лѣтни горещини — трѣбва да гори огънь. — Баячкитѣ, магьосницитѣ, когато лѣкуватъ извѣстни болести, взиматъ разпалени вжглени отъ огнището, угасяватъ ги, като изричатъ опрѣдѣлени форми и отново ги запалватъ. — Женитѣ, когато се каратъ, често си отправятъ думитѣ: *„да не загори огънь на огнището ви!"* като най-страшна клетва. — Младата мома, слѣдъ вѣнчанието, влазя въ кжщата на своя мжжъ, като носи подъ мишницитѣ си по една погача и въ ржцѣтѣ — по единъ сждъ съ вино, и най-напрѣдъ се спира прѣдъ огнището въ стаята, гдѣто живѣе сѣмейството. Тука тя се покланя низко три пжти прѣдъ огънья. Слѣдъ туй сѣда на огнището и туря на своитѣ скути три малки дѣца — двѣ момченца и едно момиченце. Съ туй тя изказва мълчеливо прѣдъ това огнище едно отъ най-голѣмитѣ свои желания — да стане майка на синове и дъщери. Подиръ това тя става, покланя се отново три пжти къмъ огъня и се отдалечава съ младоженеца въ особна стая, гдѣто двамата стжпили съ по единъ кракъ на малъкъ четверожгленъ бѣлъ вълненъ платъ разломяватъ тъй нарѣчената *грабана-баница*, като се мжчи всѣки да заграби за себе си по-голѣмъ дѣлъ. — Единъ отъ *снýбниците*,[1]) който отъ страна на момъка токо що сж пристигнжли въ кжщата на момата, прѣди да поздрави члѣноветѣ на сѣмейството, сѣда на огнището и разравя огъня и пр.

Азъ спирамъ цитуваньето на прѣживѣлици отъ тоя родъ и минавамъ по-нататъкъ.

Въ опрѣдѣленъ день прѣзъ годината — обикновено на Ерминдень — се измита оджакътъ. Саждитѣ се занасятъ на връшилото и тука се разфърлятъ около *стéжера*, за да има плодородие. Интересенъ е фактътъ, че въ нѣкои отъ овчарскитѣ сѣмейства въ споменжтитѣ села, изгасватъ тоя день на огнището стария огънь и го замѣняватъ съ новъ, *божи-огънь*. Тоя огънь се получава по слѣдния начинъ: забиватъ вертикално двѣ съвсѣмъ еднакви отъ *хойна*[2]) дървета; напрѣки поставятъ трето, чиито краища се влагатъ въ издълбанитѣ за това дупки на отвѣсно-забититѣ; на прѣчното дърво прѣмѣтатъ вжже по такъвъ начинъ, щото, като се опъвата двата му края, да може то (дървото) да се вжрти. Двама мжжье опъватъ усилено прѣзъ течение на единъ два часа и отъ силното търканье краищата на срѣдното дърво се запалятъ. Селянитѣ си обясняватъ, че огънятъ пада невидимо отъ небето, отклдѣто го праща Богъ. Оттукъ и името *божи-огънь*.

Божи-огънятъ не е простъ огънь. Той притежава особени качества, особена мощь: съ него могжтъ да се цѣрятъ разни болести; съ него могжтъ да станжтъ човѣцитѣ и домашнитѣ животни незаразими отъ каквато и да било прилѣпчива болка. Когато вѣрлува епидемия по овцитѣ, овчаритѣ си служжтъ съ *божи-огънь*, като съ най-сигурно срѣдство. Ето какъ постжпватъ въ врѣме на *шáрка*, *дедéйко* (лоша-прищцка), *шап* и пр.: прѣзъ лунна нощь, на равно мѣсто въ гората, се получава по описания по-горѣ начинъ *божи-огънь*. При вертикално-забититѣ

---

[1]) Стройници, посрѣдници при годежа.

[2]) Иглолистно дърво, расте въ видъ на храстъ; рѣдко се срѣщатъ отдѣлни екземпляри, които да надминаватъ два метра височина.

дървета се разпалва тоя огънь съ наклаванье на сухи вѣйки. Сега подкарватъ овцитѣ и ги каратъ да скачатъ посрѣдъ двата огъня, като бдятъ строго да не се повръщатъ назадъ прѣскочилитѣ единъ пѫть овци; слѣдъ овцитѣ прѣскачатъ кучетата; прѣкарватъ посрѣдъ огньоветѣ магаретата, които носятъ овчарската покѫщнина; най-послѣ прѣскачатъ и самитѣ овчари. Овцитѣ слѣдъ туй ставали незаразими, а докато трае епидемията, овчаритѣ не се завръщатъ вече на това мѣсто.[1]) — Огънятъ, който гори постоянно на огнището, е сѫщо така *божи-огънь:* той всѣка година се подновява. Когато гори въ кѫщата, не могѫтъ пристѫпи вампиръ, дяволъ, караконджоръ; никаква болесть сѫщо не смѣе да влѣзе. Огнището, на което тоя огънь стои, е свето. На сѣмейството е мило да се нарежда около това огнище срещу този огънь. Дѣтето, едвамъ излѣзло изъ утробата на майка си, пръвъ пѫть се полага на това огнище и се поросява съ пепельта, получена отъ тоя огънь. Споменѫ се погорѣ, че невѣстата, която става за напрѣдъ членъ на семѣйството, сѣда най-първо на огнището. На огнището се приготвя *стопановата-гозба,* която има голѣмо значение. Въ него всѣка година по нѣколко пѫти се заравя кръвь отъ чернитѣ кокошки, които се принасятъ на *стопана...*

2. „Стопанова гозба.“

Вѣрваньето, вслѣдствие на което се прави тая госба, е било въ пълна сила прѣди 30—40 години у българитѣ въ Неврокопско. Днесъ, споредъ свѣдѣнията, които имамъ, то сѫществува още само въ нѣкои сѣмейства, обикновено овчарски, въ селата: *Новачовица, Лященъ, Осиково, Гостунъ* и *Осеново;* но и тамъ, по причина на разни проповѣди отъ страна на свещеници и учители, то бързо чезне. Ето въ що се състои това вѣрванье. Кѫщата има свой *стопанъ.* Той се отнася къмъ числото на умрѣлитѣ прѣдци на сѣмейството. Прѣзъ своя животъ на земята, той се е отличавалъ съ своето юначество и съ своята гиздость. Билъ е добъръ пѣснопой и е знаелъ да свири прѣкрасно на кавалъ. Той минава за сѫщество свето, силно, което може да прави и добро, и зло на своитѣ потомци. Нищо повече не се знае за неговата личность. — *Стопанътъ,* уважаванъ и храненъ, съ присърце се грижи за благоденствието на сѣмейството. Чрѣзъ него въ кѫщи всички сѫ здрави и живѣятъ до дълбоки старини; чрѣзъ него женитѣ раждатъ лесно, безъ болки, и членоветѣ на сѣмейството по-скоро се увеличаватъ; чрѣзъ него овцитѣ повече се плодятъ и даватъ повече млѣко и повече вълна; чрѣзъ него нивитѣ раждатъ повече жито и пшеница, лозята повече грозде и дървесата повече овошки; чрѣзъ него, съ една дума, сѣмейството се радва на добъръ поминъкъ и води животъ, пъленъ съ щастие. Срещу всички изброени добрини стопанътъ не иска нищо друго отъ своитѣ, освѣнъ да го уважаватъ и почитатъ и *да му даватъ да яде*, когато огладнѣе; а той много рѣдко огладнѣва и много по малко яде. — Умрѣлиятъ се нуждае отъ храна и питие, както живиятъ. Това вѣрванье у насъ отдавна вече е изгубило своята сила, макаръ и днесъ да виждаме женитѣ да носятъ разни ястия на гробищата и да приливатъ гробоветѣ съ вино. Живитѣ сега малко мислятъ за своитѣ умрѣли: тѣ вече не се страхуватъ отъ тѣхъ. Но съ стопана не е тъй: сѣмейството, ако иска да добрува, длъжно е да храни тоя стой виденъ прѣдецъ; то рискува да бѫде изложено на най-голѣми нещастия, ако се осмѣли да го остави на произвола на глада и жаждата. — Сега става ясно, какво нѣщо е *стопанова гозба.* Тя е госба, давана отъ сѣмейството на огладнѣлия стопанъ.

---

[1]) Има и други срѣдства отъ тоя родъ, които си служатъ овчаритѣ, за да направятъ своитѣ овци недостѫпни за върлующата прилѣпчива болесть; срѣдства, които се отличаватъ съ своята оригиналность.

Нуждае ли се отъ храна, стопанътъ самъ съобщава на своитѣ; той не чака да се досѣтѫтъ тѣ; той не иска да се правѭтъ гощавки за него, когато той нѣма нужда отъ тѣхъ: той е пестеливъ, мрази безполезниятъ трошекъ на парата, която е спечелена съ трудъ — той е стопанинъ. Стопанътъ съобщава, че е огладнѣлъ, или съ потропванье нощѣ на тавана, или прошепва насънѣ на нѣкого отъ члѣноветѣ на сѣмейството, който слѣдъ туй се смѣта за неговъ любимецъ. Повечето пѫти си служи съ първия начинъ. — Стопанътъ съобщава до три пѫти. Ако сѣмейството откаже да го направи, той става страшенъ, неумолимъ. Най-напрѣдъ той почва да мѫчи члѣноветѣ на сѣмейството съ грозни сънища; слѣдъ туй праща градъ по нивитѣ и лозята, праща разни болести по домашнитѣ животни и човѣцитѣ, и най-послѣ безпощадна смърть въ сѣмейството.

Разбраното сѣмейство, единъ пѫть увѣдомено за глада на стопана, бърза да го нахрани. Кѫщата старателно се помита и очиства. Всички въ кѫщи се обличатъ въ своята най-хубава прѣмѣна и се накичватъ съ цвѣтя (зимѣ съ здравецъ). Госбата на стопана ще се приготви въ стаята, въ която живѣе сѣмейството. Тя особено е очистена. Пепельта е изметена и на огнището е изровена малка дупка. Най-младата отъ женитѣ донася прѣсна вода въ бѣли сѫдове. Три жени, прѣкарали вече, стоѭтъ прави прѣдъ оджака.[1]) Огньнятъ гори. Отъ двѣтѣ страни на огнището и на вратата е запалена по една свѣщь. Донасятъ *съвсѣмъ черна* голѣма кокошка. Най-старата отъ женитѣ, която азъ ще наричамъ *старша,* играе първостепенна роль при извършваньето на обреда. Тя заколва кокошката и я държи по такъвъ начинъ, щото да може да изтече кръвьта въ изровената на огнището дупка. Дупката се замазва съ калъ. Месото на кокошката се опича или опръжва въ масло, а перушината ѝ, която не трѣба да се разнася отъ вѣтъра, се изгаря. Съ готвеньето на кокошката се занимава старшата. Другитѣ двѣ жени правѭтъ баница и погача. Пшеницата на брашното, отъ което се замѣсва тѣсто за погачата и баницата, е плавена три пѫти, а брашното е прѣсѣно прѣзъ три сита. Като се приготви всичко, слага се въ видъ на полукрѫгъ трапеза до огнището. Сега старшата ще *притъкми дѣлъ* на стопана. Всички ставатъ на крака. Най-напрѣдъ тя взима голѣма, прѣпълнена съ вино, чаша; излива половината отъ виното върху огъня и останѫлата часть фърля възъ оджака съ думитѣ: „*Ра́доваї са, стопа́не! ве́сели са, ку́кьо!*“[2]) Слѣдъ туй тя туря погачата на главата си и като подскача съ думитѣ: „*хуп!*“ „*хуп!*“ прѣломява я първо на двѣ части и послѣ на четири въ видъ на кръстъ;[3]) едно парче отъ четвъртината на погачата тя намазва съ масло и медъ; подиръ разсича баницата на четири части пакъ въ видъ на кръстъ и отъ едната четвъртина отдѣля едно парче, което сѫщо намазва съ масло и медъ; по-послѣ отсича единиятъ кракъ на кокошката, лѣвиятъ, и напълва три малки чаши съ вино; най-подиръ старшата, придружена отъ другитѣ двѣ жени, занася дѣлътъ на стопанина на тавана, гдѣто нарежда съставнитѣ му части по слѣдния начинъ: въ първия тъменъ кѫтъ оставя парчето отъ пога-чата и едната чаша вино, въ вториятъ — парчето отъ баницата и другата чаша, въ третиятъ кѫтъ — крака на кокошката и третата чаша. Като направи туй съ особена внимателность, тя се отдалечава и се провиква: „*Ра́доваї са, стопа́не! ве́сели са, ку́кьо!*“ Сѫщитѣ думи повтарятъ и другитѣ двѣ жени. Слѣдъ това тѣ слизатъ отъ тавана и заематъ първитѣ мѣста на трапезата. Отъ мѫжьетѣ сега не се пита; тѣ безмълвно се покоряватъ на женитѣ.

---

[1]) Ако въ сѣмейството нѣма нужното число жени или не отговарятъ на опрѣдѣлената възрасть, за допълванье на недостатъка се повикватъ най-близки роднини.

[2]) Думата *кукьо* въ говора не се употрѣбява, даже и значението ѝ е неизвѣстно.

[3]) По сѫщия начинъ прѣломяватъ погача на една гощавка, която се дава въ честь на бабата три дни слѣдъ рождението.

Прѣди да се почне яденьето, старшата отново излива половина отъ виното на една голѣма чаша върху огъня и фърля останжлата половина възъ оджака съ думитѣ: *„Цо́фти, ку́кьо! ве́selи са, стопа́не!“* При второто пиенье старшата пакъ излива вино върху огъня и при *„Ра́двaі са, стопа́не! ве́сели са, ку́кьо!“* прибавя: *„Каде́ о́диш, да о́диш* (думитѣ се отнасять къмъ стопана), *ту́ка да доо́даш, ро́са да истро́сяш; от по́ля да са вржи́таш, ту́ка да доо́даш, жи́то да доно́сьаш; от ло́зе да са вржи́таш, ту́ка да доо́даш, гро́зде да доно́сьаш...“* и пр. Всѣки члѣнъ на сѣмейството, прѣди да пие, казва: *„Цо́фти ку́кьо! ве́сели са, стопа́не!“* При слѣднитѣ пиения старшата моли стопанина да донася здраве и дългъ животъ въ кжщи, да дава лека рожба на непразднитѣ жени, да пази и закриля овцитѣ, воловетѣ и коньетѣ, да пази нивитѣ и лозята и пр.

Като се свърши яденьето, старшата е длъжна да изпѣе една отъ пѣснитѣ, които се пѣжтъ само на *стопановата-гозба.* Азъ съмъ записалъ една отъ тия пѣсни, но понеже я нѣмамъ при ржцѣ, ще ѝ прѣдамъ само съдържанието. До колкото помня, тя започва тъй:

Ра́дваі са, стопа́не, ве́сели са, ку́кьо!
Ло́пене са чу́ло в Бо́іковата ко́шта,
Ло́пене са чу́ло ноштьа́ на тава́нья,
Сои іе видьала Боіковата штéрка:
Го́зба направе́те, ви́но наточе́те,
Че сом мло́го гла́ден, че сом мло́го жа́ден . . .!
. . . .

Бойкови не послушали молбата на стопана — тѣ госба му не направили. Стопанътъ люто се разлютилъ. Всичко живо у Бойкови, съ изключение на Бойковата щерка,[1]) за една нощь умрѣло: човѣцитѣ на леглата, воловетѣ и коньетѣ въ тъмнитѣ обори, овцитѣ въ широкитѣ кошари . . . Опустѣла Бойковата кжща имотна. Слѣдъ недѣля най-малкиятъ Бойковъ синъ се връща отъ дългъ пжть. Разказва му сестра му, какво е станжло въ тѣхната кжща, и той пада и примира. Въ туй безчувствено положение той вижда стопана, който го тѣши и му казва, че ако му направи „гозба,“ всичко у тѣхъ ще бжде три пжти повече и три пжти по-хубаво отъ това, което е било. Момъкътъ се свѣстява. Той повиква три жени, най-блиски роднини, и направя „гозба“ на обидения стопанъ. На другия день рано, прѣдъ зори, при момъка дохажда *незнаенъ* чужденецъ и го отвожда прѣзъ три села въ четвърто, гдѣто го оженва за най-хубавата мома. Когато пристигатъ въ село, и момъкътъ влазя съ младата невѣста въ кжщи, намира двороветѣ пълни съ вакли овци, тъмнитѣ обори съ волове и коньe, дълбокитѣ хамбари съ жито и бѣла пшеница, бъчвитѣ — съ руйно вино и люта ракия, кацитѣ — съ сирене и масло, раклитѣ — съ желти желтици . . . . Незнайниятъ чужденецъ, който билъ самиятъ стопанъ, се изгубилъ. Слѣдъ година се родили на момъка синъ и дъщеря — два близнаци, двѣ звѣзди . . .

При пѣеньето на тая пѣсень, слѣдъ всѣки четире стиха прибавятъ: *„Ра́двай са, стопа́не, ве́сели са, ку́кьо!“*

Всички пѣсни, които се пѣжтъ на стопановата госба, иматъ за цѣль или да изреджтъ добринитѣ, съ които стопанътъ обсипва сѣмейството, или да напомнжтъ, на какви голѣми нещастия може да бжде изложено то, ако откаже да изпълни желанията на стопана.

Подиръ двѣ недѣли старшата прѣгледва оставената на тавана гозба. Голѣма радость обзема сѣмейството, ако нѣкое отъ парчетата е наядено или нѣкоя отъ чашитѣ е разполовена: *„Стопана е ялъ! стопана е пилъ!“* Разбира

[1]) Като на своя любимица, стопанътъ пощадилъ живота на Бойковата щерка, чрѣзъ която той билъ съобщилъ на сѣмейството, *че е много гладенъ и жаденъ.*

се, това не е нѣщо невъзможно: кѫщата на селянина никога не е лишена отъ котки и мишки.

Нѣма нужда да се забѣлѣзва, че *стопановата-госба* въ всѣка кѫща се извършва по особенъ начинъ, съобразно възгледитѣ и вѣрата къмъ стопана, съобразно умственото развитие на сѣмейството.

Интересенъ е фактътъ, че сѫщото вѣрванье сѫществува у помацитѣ въ Неврокопскитѣ села *Корнúца, Лажнúца* и *Брязница.* — Осиковянинътъ помакъ *Мутьо Бейовъ,* отъ когото бѣхъ записалъ нѣколко помашки пѣсни, приказки и повѣрия, единъ день ми разказа слѣдното: *„Три дéньа úма, живéем в комшúцката кóшта. У домá ни іе страх да си úдем . . . срьáщам женóта на двóра приблeдньала, оплáшена! Отштó тáка? питам іа! В клетó*[1]) *има мжртавец!... Отúвам да вúдьа — нéма нúщо. Агá*[2]) *штьах си úзлезом, пáдна от тавáньа и са прострьá на даскúте чувьáк умрьáл, еі, умрьáл ти кáзовом, завúт с кьуфуилýк!*[3]) *Штьах си óстаном на мьáстото — тóлку са оплáших!“...* Подиръ една недѣля помакътъ ми разказа, че довелъ отъ с. Корница единъ *нафуз*[4]) *цинция.*[5]) Послѣдниятъ влѣзълъ самъ въ стаята, като челъ нѣкаква *довó.*[6]) Слѣдъ малко излѣзълъ и съобщилъ на помака, че това е стопанина на кѫщата и че той е изгладнѣлъ, за туй имъ се явява въ видъ на мъртвецъ. Нафузътъ казалъ, да му доведѫтъ съвсѣмъ черенъ овенъ, когото той заклалъ на огнището. Кръвьта текла тукъ въ изровената за това дупка. Овенътъ билъ опеченъ цѣлъ. Три малки кѫсове отъ него и три мънички *фодýли*[7]) били турнѫти въ кътоветѣ на тавана. — Слѣдъ туй не виждали вече умрѣлъ човѣкъ въ стаята.

Това, което ми съобщи помакътъ, силно ме заинтересува. Азъ ходихъ нарочно въ помашкото село Корница. Изучихъ, че въ него и въ съсѣднитѣ нему двѣ села, Лажинца и Брѣзинца, сѫществува вѣрванье въ стопана на кѫщата и че на послѣдния най-малко единъ пѫть прѣзъ годината се прави гозба, която помацитѣ наричатъ *„вечéрьа.“* Всичката разлика между вечерята и госба се състои въ туй, че за вечерята, намѣсто *черна* кокошка, се заколва *черенъ* овенъ и че при нейното извършванье играѭтъ изключителна роль не жени, а трима мѫжье, отъ които единиятъ непрѣменно трѣбва да бѫде ходжа.

Въ казанитѣ три села се запазили много стари повѣрия и обичаи, които у българитѣ християни одавна сѫ изчезнѫли. Въ тия села помацитѣ правѭтъ *ерфé*[8]) и сѫщеврѣменно помакинитѣ на Петковдень си раздаватъ взаимно варена пшеница и *фодули* за умрѣлитѣ; празднуватъ Георгьовдень повече отъ *байряма;* за Великдень си вапсватъ червени яйца и срещу Коледа правѭтъ *„кадилки“* и пр. — Едно по-добро изучванье живота на помацитѣ, особено въ *„Чечко“* — нѣщо което по настоящемъ е почти невъзможно — би фърлило свѣтлина върху много тъмни въпроси отъ нашата нисша митология.

---

[1]) Малка стая, която обикновено служи за спалня на най-младата отъ двойкитѣ на сѣмейството.

[2]) Кога, когато.

[3]) Турска дума. Обвивка; бѣло платно, съ което турцитѣ завиватъ умрѣлия, слѣдъ като го измиѭтъ.

[4]) Ходжа, който знае наумъ дума по дума цѣлия „Коранъ.“

[5]) Тоя, който се занимава специално съ изгонванье на джиноветѣ, въобще на лошитѣ духове изъ кѫщи.

[6]) Молитва; видоизм. на турската дума *дувá.*

[7]) Съ туй име помацитѣ наричатъ едни мънички погачки, които раздаватъ за умрѣлитѣ.

[8]) Турска дума. Въ извѣстни дни прѣзъ годината помацитѣ раздаватъ единъ видъ мекици и *фодули* за умрѣлитѣ; тия дни тѣ наричата *ерфéта.* Тѣ съотвѣтствуватъ на нашитѣ одушета.
